

Hrvoje SPAJIĆ, **Velika islamska osvajanja 632. – 750.**, Despot infinitus, Zagreb, 2019., 245 str.

U izdanju Despot infinitusa 2019. godine izašla je knjiga Hrvoja Spajića *Velika islamska osvajanja 632. – 750.* Hrvoje Spajić objavio je i knjigu *Waffen-SS: Mračne sile zločinačke politike*, autor je brojnih znanstveno-popularnih članaka (*Hrvatski vojnik*, *Vojna povijest*) te jedan od suradnika u pisanju *Opće enciklopedije Leksikografskoga zavoda Miroslava Krležje*. Vojna povijest, što je vidljivo i iz naslova ove knjige, u fokusu mu je znanstvenog interesa.

Nakon »Predgovora« (str. 17–21), odnosno autorova komentara o razmatranoj problematici, poglavlje »Priprema« (str. 22–34) prvo je u nizu. Kao što se već iz samog naslova da nazrijeti, poglavlje zapravo daje pregled svih onih zbivanja na Arapskom poluotoku koja su prethodila islamu i arapskim osvajanjima. Autor čitatelja upoznaje i s beduinima te njihovom društvenom strukturom, s obzirom na to da ona predstavlja okosnicu budućih arapskih osvajanja (usp. str. 26–28). Beduni su, između ostalog, zbog teškog i neizvjesnog života u pustinji razvili osjećaj gotovo vojničke solidarnosti među članovima iste obitelji ili istog klana (usp. str. 26). Poglavlje završava upoznavanjem čitatelja s Korejšitima, plemenom koje će u Muhamedovu političkom djelovanju i na početku arapskih osvajanja odigrati ključnu ulogu.

Poglavlje »Muhamed« (str. 35–57) iduće je u nizu i, kao što je također moguće iz naslova pretpostaviti, daje svojevrsan pokušaj rekonstrukcije Muhamedove biografije, kao i pregled njegova djelovanja u prvim godinama islamske ere. Autor čitatelja upoznaje i s Hadidžom (str. 41), prvom Prorokovom sljedbenicom, a pokazuje i kakvu su važnost za početak islamske ere i u Muhamedovu djelovanju imali Korejšiti. Događaje i činjenice, kao i u prethodnom poglavlju i u daljnjem tijeku knjige, navodi kronološkim redoslijedom.

Poglavlje »Džihad« (str. 58–80) upoznaje nas s jednom poznatom arapskom riječi, a početak poglavlja posvećen je njezinu objašnjavanju. Pritom se navodi i Muhamedovo poimanje džihada: »Najbolji džihad je onaj kada pojedinac govori istinite riječi u prisutnosti tiranskog vladara.« (str. 58) U kronološkom smislu to poglavlje odnosi se na vrijeme od Muhamedove smrti do ubojstva kalifa Omara (644.). U tom kratkom periodu Arapi su ostvarili jedan strahoviti uzlet, osvojivši pritom Perziju (usp. str. 69), Jeruzalem (str. 69–72), Egipat (str. 73–80) te se sukobili i s Bizantom (str. 63–65). Opovrgavaju se i neke tvrdnje prema kojima je kalif Omar, nakon zauzeća Egipta dao uništiti aleksandrijsku knjižnicu (usp. str. 78–79).

Poglavlje »Zastoj« (str. 81–91) iduće je u nizu, a obrađuje razdoblje nakon smrti kalifa Omara, kada je nastupio i svojevrsan »zastoj« nakon prvotnih velikih arapskih osvajanja. To razdoblje popraćeno je unutarnjim nemirima pa i prvim građanskim ratom (*fitna*, 656. – 661.), a od značajnijih bitaka valja izdvojiti dvije – kod Jamala, 656., i kod Siffina, 657. Prvu bitku velikim dijelom izazvala je Aiša, Muhamedova treća supruga, koja nije podnosila tadašnjeg kalifa Aliju i koji ju je navodno klevetao zbog seksualnih neprimjerenosti (usp. str. 86). Osim toga, Bitka kod Jamala (ili tzv. Devina bitka) posljedično je potaknula i muslimanske muškarce da ubuduće opravdaju isključivanje muslimanki iz javnog života (usp. str. 87). Druga važnija bitka, kod Siffina, izbila je kao plod nesređenih odnosa izme-

đu Alije i Muavije ibn Abi Sufijana, koji je držao položaj u Damasku te bio rođak ubijenog kalifa Osmana. Poglavlje završava smrću Alije, posljednjeg u nizu kalifa *rašiduna* (ili tzv. pravednih kalifa; Abu Bekr, 632. – 634.; Omar I., 634. – 644.; Osman, 644. – 656.; Alija, 656. – 661.), nakon kojeg dolazi razdoblje Omejada. Osim toga, Alijeva smrt izazvala je i privremeni raspad *Dar al-Islama* (tj. »Kuće islama«) na zaraćene klanove u Meki, Medini, Damasku, al-Kufi i Taifu (str. 91).

Nakon unutarnjih razdora koji su izazvali krizu arapske države, a što je bilo posebno prikazano u prethodnom poglavlju, u poglavlju »Oporavak« (str. 92–112) prikazuje se konsolidacija arapske države koja je započela pod Muavijom (661. – 680.). Muavija, kao prvi omejadski kalif, okrenuo se sjeveru, gdje je Bizant sada predstavljao prepreku širenja *Dar al-Islama* (str. 94). Ipak, Muavija je protiv Bizanta doživio poraz (str. 94–95), a uzevši u obzir činjenice da je Omejadsko Carstvo ubiralo poreze, bilo tolerantno prema kulturnim i religijskim različitostima, nemilosrdno prema izazovima i izdaji te »ljubomorni čuvar« privilegija arapskog društva (str. 96), autor otvara i tezu o Rimskom Carstvu kao mogućem Muavijinu uzoru. Iako autor to razdoblje arapske države percipira kao vrijeme oporavka, i u tom razdoblju bilo je nekih unutarnjih nestabilnosti, poput drugog građanskog rata (tj. *fitne*, 680. – 692.). Nestabilnosti u arapskoj državi riješene su, čini se, dolaskom Mervana ibn al-Hakama (684. – 685.) na mjesto kalifa, te kasnije njegova sina Abd al-Malika (685. – 705.; usp. str. 99). Poglavlje završava arapskim osvajanjem Magreba i podjarmljivanjem Berbera (usp. str. 107), specifičnih plemena, koji će odigrati ključnu ulogu u unutarnjoj krizi koja će u konačnici zaustaviti veliku arapsku ekspanziju sredinom 8. stoljeća, a o čemu će i više riječi biti u nastavku.

U poglavlju »Cilj Europa« (str. 113–131), nakon arapskog zauzeća Magreba, autor sada prezentira i prve arapske akcije Arapa na europskom kontinentu. Poglavlje započinje tezom koju je iznio belgijski medievalist Henri Pirenne u knjizi *Muhamed i Karlo Veliki* (1937.), a prema kojoj je oporavak Europe poslije Rimskog Carstva ugušen u 8. stoljeću, kada je Sredozemno more postalo »arapsko jezero« (str. 113). Autor preispituje tu tezu, a nakon toga, s obzirom da se nekadašnja rimska provincija Hispanija prva našla na udaru Arapa, a kojom su vladali Vizigoti, donosi kratke preglede političke situacije u njoj. Tarik ibn Zijad bio je ključna osoba u arapskim pohodima na Europu, a tada lagano padaju i neki europski gradovi (Cordoba, Toledo). Važno je pritom izdvojiti da je u tim osvajanjima veću ulogu odigrala nespremnost kršćana nego li arapska moć. To je zorno vidljivo na primjeru Cordobe, čije zidine se nisu obnavljale, gdje je bilo jako malo branitelja, a gdje su i, na koncu, Arapi provalili kroz neku nepopravljenu pukotinu u zidinama (str. 129).

Poglavlje »Prodor« (str. 132–147) iduće je u nizu i velikim dijelom nadovezuje se na prethodno. U tom poglavlju autor obrađuje drugu arapsku invaziju u Europu (712.). U istom poglavlju obrađuje se i opsada Meride, tj. najjače branjenoga grada Vizigota (str. 133), a autor razmatra i neka unutarnja neslaganja kod Arapa, kao primjerice spomenutog Tarika i Muse ibn Nusajra, drugog istaknutog generala (str. 137). U tom razdoblju kod Arapa su ponovno oživjeli i protubizantski planovi, za vrijeme kalifa Sulejmana, no konačna opsada Carigrada (717.) završila je katastrofalnim neuspjehom. Neuspjeh kod Carigrada još je jednom potaknuo arapske stratege da u Europu uđu sa zapadnog kraja – mostobranom preko vode iz Maroka (str. 147).

Poglavlje »Poitiers: 732.« (str. 148–166) pretposljednje je u nizu, a kritički obrađuje jednu od najpoznatijih bitaka u povijesti Europe. U poglavlju se detaljno navodi što je sve prethodilo bitci, ali i tijek bitke. Oko spomenute bitke postoje još neke nejasnoće, poput godine kada se odvila, ali i lokacije (usp. str. 148), na što autor također skreće pozornost. Važan navod koji autor donosi na zadnjoj stranici poglavlja tiče se značaja same bitke – Poitiers je, prema sudu autora, bio manja katastrofa za napredovanje Arapa, s obzirom da su se u Cordobi i Damasku ubrzo već kovali planovi za novi džihad na *al-Ard al-Kabira* (tj. zemlju s one strane Pireneja, str. 166).

Poglavlje »Kraj ekspanzije« (str. 167–190) posljednje je u nizu, a dotiče se posljednjih godina Omejada, nakon bitke kod Poitiersa (732.). U fokusu tog poglavlja svakako je velika berberska pobuna, koja je, prema sudu autora, očito zaustavila arapska osvajanja u Europi: »Sve do pobune Berbera koja je uzdrmala emirat više od godinu dana prije smrti vojvode Karla, izgledalo je da će velika zemlja u kojoj su živjeli Europenses postati dio muslimanskog carstva. No moćna sila sakupljena 739. godine nikad se iz zapadnih Pireneja nije spustila u Akvitaniju.« (str. 168). U tom poglavlju autor se dotiče i haridžizma, što smatra temeljem budućeg islamskog fundamentalizma, te slabljenjem Omejadskog kalifata koje je nastupilo smrću kalifa Hišama I. (724. – 743.), a bilo je ujedno popraćeno i trećim građanskim ratom. Nakon Omejada, dolazi razdoblje Abasida, 750. godine, iz čega je onda i jasno zašto je autor u naslov knjige, upravo stavio razdoblje od 632. (odnosno *Oproštajnog hodočašća*, str. 54) do 750. godine. Nakon glavnog dijela knjige, na kraju knjige nalazi se još »Kronologija« (str. 191–197), tj. popis i datiranje najznačajnijih činjenica, »Popis kalifa (do 750.)« (str. 198–199), »Glosarij« (str. 200–205), tj. tumač određenih pojmova i izraza, »Dodatak« (str. 206–222), koji još dodatno pojašnjava određene stavke vezane uz opću kulturu, »Literatura« (str. 223–224), »Indeks« (str. 225–244) i »O autoru« (str. 245). Slijedom svega navedenog možemo reći da je knjiga Hrvoja Spajića raspravljačke prirode. Velik nedostatak u knjizi je izostanak zaključka, a vrlo bi vrijedno bilo usporediti stavke koje čitatelj smatra ključnima u velikoj arapskoj ekspanziji prvih godina islamske ere s onima koje autor smatra ključnim. Mišljenja sam da je ključ arapskoga širenja definitivno bio u sretnom spletu okolnosti, tj. spletu koji bi Arape uvijek uveo u sukob s nekom »izmorenom« silom, koja je netom prije bila u sukobu s nekim drugim. Knjiga u velikoj mjeri opovrgava i grandioznu sliku o Arapima kao velikoj opasnosti koja je prijetila Europi, a do čitanja ove knjige smatrao sam (a vjerujem da su i mnogi) da je Poitiers (732.) Karla Martela »bitka prekretnica« koja je »spasila« Europu. Spajić me, naravno, na zanimljiv i argumentiran način opovrgnuo, a slijedom toga ostavio i prostor mojim brojnim promišljanjima o brojnim načinima na koje je moguće promatrati arapsku ekspanziju u navedenu razdoblju (632. – 750.). Također, knjiga je hvalevrijedna i zato što se dotiče i brojnih epizoda iz židovske povijesti, kojima onda upotpunjuje i naše znanje o njima. Osim kronološkog navođenja povijesnih činjenica, knjiga je i vrlo vrijedan izvor znanja iz opće kulture i vjerujem da bi privukla pozornost mnogih, pa i nepovjesničara. U prvom redu, preporučio bih je svima koji se zanimaju za Arape, rani srednji vijek i vojnu povijest. Knjigu smatram hvalevrijednim doprinosom koji će, vjerujem, suzbiti i brojne negativne stereotipe o arapskom svijetu, a koji su, nažalost, i dandanas prisutni.

Lucian Borić